

УДК 373.2

Бисембаева, Ж.К.,
педагогика магистрі, мектепке дейінгі және бастауыш білім беру кафедрасының аға оқытушысы
А.Байтұрсынов ат. ҚӨУ
Қостанай, Қазақстан
Елубай, З.Т.,
Әуелікөл бастауыш мектебінің толық күнгі ШО тәрбиешісі

ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ УАҚЫТША ТҮСІНІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Түйін

Мектепке дейінгі бала қызметінің жетекші түрі ойын болып табылатыны белгілі. Мектепке дейінгі ересек жастағы дидактикалық ойын ерекше маңызға ие, ол бір мезгілде оқу және ойын әрекетінің белгілерін біріктіреді. Балалардың уақыты туралы түсініктерді қалыптастыру күрделі мәселе болып табылады. Бұл қиындық санат ретінде оған абстрактілі түсінік беретін бірқатар арнайы ерекшеліктерге ие.

Мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың ой-өрісінің жетекші түрі көрнекі-бейнелі ойлау болып табылады және тек қана логикалық ойлаудың негіздері қалыптасады. Мектепке дейінгі ересек балалардың мұндай психологиялық ерекшелігі уақыт туралы түсініктерді қалыптастыру процесін күрделендіреді. Осылайша, бір жағынан, жоғарғы мектепке дейінгі жаста уақыт туралы түсініктерді қалыптастыру қажет, екінші жағынан, бұл процесс балалардың жас ерекшеліктерімен күрделенген.

Кілт сөздер: *уақыт, дидактикалық ойын, мектепке дейінгі балалар, қарапайым түсініктер, қалыптастыру.*

1. Кіріспе

Уақыт проблемасына адам үнемі тап болады. Адам уақыт бойы өмір сүреді. Белгілі бір уақытта адаммен қандай да бір оқиғалар орын алады. Қазіргі өмір уақыттың өткір жетіспеушілігімен, өмірдің жылдам ырғағымен сипатталады. Табысты болу үшін адамға уақытта өте жақсы бағдар болу, уақытты тиімді пайдалану, уақытты сезіну, қаншалықты тиімді пайдаланылғанын талдау, оны бағалау қажет. Қазіргі өмір адамнан жоғары мәдениетті уақыт түсінігін, уақытқа тез реакциясын, өмірлік жағдайларға байланысты өзінің мінез-құлқын және қызметін қайта құрудың икемділігін талап етеді.

Уақытпен бағдарлану қажеттілігі қазіргі адамның өмірлік қажеттілігі болып табылады. Сондықтан да балалардың мектепке дейінгі жастағы уақыты туралы түсініктерін қалыптастыру қажет. Мұндай жұмыстың мүмкіндігі мен қажеттілігін Е.Н. Лебедеко, Т.Д. Рихтерман, Г.А. Урунтаева Р.Л. Непомнящая көрсетеді.

Уақыт туралы қарапайым түсініктер мектепке дейінгі кіші жаста қалыптасуы мүмкін. Бұл мәселе мектепке дейінгі жоғары жастағы мектепте алдағы білім алуына байланысты ерекше маңызға ие. Уақыт бала үшін оның қызметін реттеуші болады. Ол әртүрлі ұзындықтағы уақыт аралығында бағдарлануы, өз қызметін белгілі бір уақытпен салыстыруы, уақыт сезіміне ие болуы тиіс. Егер болашақ оқушының жоғарыда көрсетілген біліктері қалыптаспаған болса, ол мектепте оқу кезінде қиындықтарға тап болады: белгілі бір тапсырманы орындау үшін бөлінген уақытта қалып қоя алмайды, оқу қызметі мен ойын арасында өз уақытын ұтымсыз бөле алмайды [1].

2. Материалдар және әдістер

Дидактикалық ойын – бұл күрделі, көп қырлы құбылыс. Ол баланың ақыл-ой қабілетін, оның қиялын, назарын, жадын және басқа да танымдық үрдістерді жұмылдырады, балаларға түрлі құбылыстар арасында байланыс орнатуға, өз білімін пайдалануға, оларды сөзбен білдіруге көмектеседі [2].

Дидактикалық ойындарда білім, білік және дағдыларды меңгеріп қана қоймай, эмоциялық-ерік саласы да дамиды. Дидактикалық ойын оқу материалын қызықты етуге, қуанышты жұмыс көңіл-күйін жасауға көмектеседі, ал оң эмоциялар таным процесін жеңілдетеді.

А.В. Запорожец дидактикалық ойынның рөлін бағалай отырып: «Біз дидактикалық ойын жекелеген білім мен дағдыларды меңгерудің ғана емес, сонымен қатар баланың жалпы дамуына ықпал ететін, оның қабілеттерін қалыптастыруға қол жеткізуіміз қажет». Дидактикалық ойындар барысында баланың сезімтал тәжірибесі байытылады, көптеген күрделі құбылыстар қарапайым және керісінше бөлінеді, бір-бірімен жалпыланады, яғни аналитикалық және синтетикалық іс-әрекет жүзеге асырылады, сөздік толықтырылып, белсендіріледі, байланысқан сөйлеу дамиды, сөйлеу мәнерлілігі, шығармашылық қиял дамиды [2].

Дидактикалық ойындар барысында ережелерге бағыну қабілеті қалыптасады, өйткені ойын жетістігіне ережелерді сақтау дәлдігіне байланысты болады. Бірқатар авторлар өз зерттеулерін мектеп жасына дейінгі балалардың уақыты туралы түсініктерді қалыптастыруда дидактикалық ойындарды пайдалануға арнады. Р.Л. Непомнящая балалардың барлық жас топтарында уақыт туралы әртүрлі түсініктерін дамыту үшін ойындар мен қызықты жаттығулар кеңінен қолданылатынын көрсетеді. Олардың көпшілігі Ф.Н. Блехер, А.И. Сорокина әзірленді және әлі күнге дейін Мектепке дейінгі мекемелердің жұмыс тәжірибесінде табысты қолданылады. Олардың арасында түрлі дидактикалық ойындар бар: сөздік, үстел үсті-баспа, заттармен.

3. Нәтижелер мен талқылау

Дидактикалық ойындар барысында поэтикалық шығармалар қолданылуы мүмкін. Табиғаттану мазмұны бар көптеген үстел-баспа ойындары балалардың уақыты туралы түсініктерін дамытуға ықпал етеді. «Кім, қашан ұйықтайды?» түнде, күндіз ұйықтайтын екенін анықтау керек. Бұл ойында бала өзінің тірі табиғат әлемі туралы білімдерін пайдаланады және оларды өз уақыт сезімдерімен байланыстырады. Балалардың маусым туралы білімдерін «Жыл мезгілдері» лото ойынында бекітуге болады [3].

Р.Л. Непомнящая дидактикалық ойындарға қозғалмалы ойындар да жатады, онда сөздер – тәулік бөліктерінің атаулары, апта күндері, жыл, маусым күндері белгілі бір әрекетке белгі бола алады. Мұндай сигналдар ретінде фольклордың шағын нысандары мен қысқа тақпақтарды қолданылуы мүмкін, олардың жолдарында уақытша категорияларды білдіретін сөздер кездеседі. Ойындар мен жаттығуларды доппен өткізуге болады («Ұста, қайтадан лақтыр, апта күндерін атап», «Мен бастаймын, ал сен жалғастырасың»).

Осындай ойындарда балалар санаудың түрлі нүктелерінен уақытша бірізділікті орнатуға үйренеді. Танымдық жағдайларды ойын-сахналау да жасауға болады. Онда қуыршақтың көмегімен балалардың әңгіме қай уақыт туралы білулері тиіс әрекеттер көрсетіледі. Балалар апта, ай, сағат күндерінің рөлін «Апта күндері», «Көршілерді тап», «Өз күніңді тап», «Күн мен түн» ойындарында орындай алады. «Түнгі уақытта саяхат», Қыста саяхат» және т.б. ойын-саяхаттарды пайдалануға болады.

Дидактикалық ойындар мен ойын жаттығулары барысында әртүрлі құралдар қолданылады: сандық фигуралары бар карточкалар, заттардың бейнесі. Бұл құралдар әр түрлі уақытша санаттарды «материалдандыруға» және олармен қандай да бір манипуляцияларды жүргізуге «жетпеген апта күндерін табуға», жіберілген айды «орнына тұрғызу», ретімен қоюға, бұл болған жағдайды анықтауға және басқа да ойын әрекеттерін жасауға мүмкіндік береді [3].

Мектепке дейінгі балалардың уақытша түсініктерін қалыптастыру үдерісі тәуліктің бөліктерімен танысудан басталады. Баланың уақытын қандай да бір нақты белгілері бойынша жанама түрде қабылдайды. Балалар үшін уақыттың нақты анықтаушысы бірінші кезекте олардың өз қызметі болып табылады. Сондықтан, балаларды оқыта отырып, тәуліктің бір бөлігін балалар қызметінің нақты маңызды белгілерімен толықтыру қажет. Ересектердің еңбегімен танысқан кезде, олар тәуліктің қай уақытында жұмыс істейтінін анықтау. Балалар мен оларды қоршаған ересектер күні бойы қашан және қандай ретпен не істейтінін анықтау.

Алған білімдерін балалар дидактикалық ойындарда қолдана алады: «Күн – түн», «Күндіз кім жұмыс істейді?», «Күндізгі саяхат», «Біздің күніміз», «Таң, күн, кеш, түн», «Таңертең күннің көзі не көрді?», «Ертегілер бойынша күннің көзінің саяхаты», «Кім қашан ұйықтайды?», «Бұл қай кезде болады?» және басқалар. Ертегі кейіпкерлерін ойынға тарту, жарқын иллюстрацияларды және ойын әрекеттерін пайдалану қажетті нәтижеге жетуіне әкеледі. Сондай-ақ, ойындарда көркем сөз, аудиожазба қолдануға болады. Ойындарда «тәулік», «тәулік бөліктері» ұғымы нақтыланады және қорытылады. Тәуліктің ауысуын түсіну қалыптасады, ол басқа эталондарды біліп танысу үшін негіз болады.

Балалар өтпелі уақытты меңгергенде ерекше қиындықтарды сезінеді. Бүгін, ертең болған оқиға сол уақытқа айналады, кеше сөзбен аталады. Осы ұғымдарды бекіту үшін дидактикалық ойындар қолданылады: «Кеше, бүгін, ертең», «Балапандар адасып қалды», «Не бар, болды және болады» және басқалар. Ойындарда проблемалық жағдайларды құру, сюжетті қызықты етіп және тапсырманы орындауға итермелейді. Суретті пайдалану ойын мазмұнына бірнеше рет қайта оралуға мүмкіндік береді [4].

Күнтізбе бойынша күнді анықтай білу біртіндеп қалыптасады. Оған әр түрлі дидактикалық ойындар карточкалармен, сенсорлық эталондармен балалардың апта күндерін өткізу тәртібі туралы білімдерін бекіту мақсатында өткізіледі. Бұл ойындар: «Көше:» «апта», «Жеті сиқырлы адам», «сиқырлы елдегі жағдай», «Дымбілмес аптасы», «Тірі апта» және басқалар. Дидактикалық ойындарда жарқын көрнекіліктерді қолдану балалардың назарын аудартуға, тапсырманы орындауға қызықтыруға мүмкіндік береді.

Кейбір ойындарда ойын әрекеті жұмбақ және болжамнан басталады. Өзіндік жарыс көрсететін ойын әрекеттері үстел үсті – баспа ойындарында кездеседі. Мысалы, «Көршілерді тап» ойынында әр баланың 7 карточкасы – апта күндері. Жүргізуші текшені лақтырады. Текшенің жоғарғы жағында болған сан ойынның негізіне алынады. Жүргізуші осы аптаның күніне «көршілерін» табуды ұсынады.

Жыл мезгілдерімен танысу кезінде, ойын-саяхаттарды әр түрлі уақыт ішінде пайдалану жақсы. Жыл мезгілдерімен танысу үшін дидактикалық ойындар: «Жылдың қай мезгілінде ағаштар осындай «киім» киеді?», «Бұл бірінші, ал, содан кейін?», «Жыл мезгілінің үйлері», «Салыстыр» және басқалар.

Ересек балалармен уақыт туралы түсініктерді қалыптастыру кезінде дидактикалық ойындарды пайдалану орынды, өйткені ойын мектепке дейінгі баланың жетекші қызмет түрі болып табылады. Дидактикалық ойындарды өткізу кезінде дидактикалық ойынға жалпы ұсыныстарды ескеру қажет:

- егер ойында құрал-жабдықтар болса, онда оларды ойынға дейін қарастыру орынды: ойын балаларды қызықтыруы үшін, балалардың алдында оны мұқият қарауға, ережелерді дауыстап оқуға болады;

- бірден ойнауға асықпаңыз, жабдықпен танысыңыз, бірақ бүгін ойнап үлгермейсіз деп айтыңыз, келесі күні ережелермен танысыңыз;

- егер ойынға қызығушылық бәсеңдетеді деп байқасаңыз, бірнеше күнге ойынды көру өрісінен алып тастаңыз;

- егер балаларды ойында іс-қимылдарды бағалауға, балалардың қателерін түзетуге тартатын болсаңыз, бұл алған білімдерін нақтылауға және бекітуге мүмкіндік береді;

- уақыт туралы түсініктерді қалыптастырумен байланысты дидактикалық ойындарға міндетті түрде білім тасымалдаушы болып табылатын, сондай-ақ ұйымдастырушы болып табылатын ересек адам қатысуы тиіс;

- білімнен басқа, бала ойыннан ләззат алуы өте маңызды.

4. Қорытынды

Осылайша, мектепке дейінгі отандық педагогикада дидактикалық ойындар қоршаған орта туралы білімді қалыптастыру процесінде және уақыт туралы түсініктерді қалыптастыруда жетекші орындардың бірін алады. Заттармен ойындар, сөздік ойындар, саяхат-ойындар, сахналық ойындар кеңінен қолданылады. Әр түрлі ойындар мен жаттығуларда балалар нақты танымдық және ойын міндеттерін шешу үшін уақыт туралы білімдерін пайдаланады, нәтижесінде бала жаңа, оларға пайдалы тәжірибе алады.

Әдебиеттер тізімі

Козлова С.А., Куликова Т.А. Дошкольная педагогика: Учеб. пособие для студентов сред. Пед. учеб. Заведений / М., – 1999. – 432 б.

Лебедеко Е.Н. Формирование представлений о времени: Методическое пособие для педагогов ДОУ. – СПб., – 2003. – 80 б.

Непомнящая Р.Л. Развитие представлений о времени у детей дошкольного возраста: Учебно-методическое пособие. – СПб., – 2004. – 64 б.

Тарунтаева Т.В. Развитие элементарных математических представлений у дошкольников / М., – 1980. – 64 б.

БИСЕМБАЕВА, Ж.К., ЕЛУБАЙ, З.Т., ДИДАКТИЧЕСКИЕ ИГРЫ КАК ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ВРЕМЕННЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ДОШКОЛЬНИКОВ

Известно, что ведущий вид деятельности детей дошкольного возраста является игра. Особое значение в старшем дошкольном возрасте имеет дидактическая игра, сочетающая в себе одновременно признаки учебной и игровой деятельности. Формирование представлений детей о времени – сложная задача. Эта трудность как категория имеет ряд специальных особенностей, дающих ей абстрактное понятие.

Ведущим типом мышления детей старшего дошкольного возраста является наглядно-образное мышление и формируются исключительно основы логического мышления. Такая психологическая особенность детей старшего дошкольного возраста усложняет процесс формирования представлений о времени. Таким образом, с одной стороны, в старшем дошкольном возрасте необходимо формировать представления о времени, с другой – этот процесс осложнен возрастными особенностями детей.

Ключевые слова: время, дидактическая игра, дошкольники, элементарные понятия, формирование.

BISEMBAJEVA, ZH.K., ELUBAY, Z.T., DIDACTIC GAMES AS A TOOL FOR THE FORMATION OF TIME REPRESENTATIONS OF PRESCHOOLERS

It is known that the leading activity of preschool children is play. Of particular importance in the older preschool age is the didactic game, which combines both the features of educational and gaming activities. Forming children's ideas about time is a difficult task. This difficulty as a category has a number of special features that give it an abstract concept.

The leading type of thinking of children of senior preschool age is visual-imaginative thinking and only the basics of logical thinking are formed. This psychological feature of older preschool children complicates the process of forming ideas about time. Thus, on the one hand, in the older preschool age, it is necessary to form ideas about time, on the other – this process is complicated by the age characteristics of children.

Key words: time, didactic game, preschool children, elementary concepts, formation.